

Ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos principo pusiausvyros paieškos Vokietijos konstitucinėje teisėje

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

<https://orcid.org/0000-0002-0295-054X>

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedros docentė

socialinių mokslų daktarė

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva

Tel.: (+370 5) 236 6175

El. paštas: agne.juskeviciute-vilienne@tf.vu.lt

Straipsnyje analizuojama, kaip Vokietijos Federacinė Respublika, būdama viena iš pajėgiausių ekonomikų ir aukščiausių tvarumo reitingus turinčių valstybių Europos Sąjungoje, randa aplinkosaugos reikalavimų ir ekonominės veiklos laisvės pusiausvyrą. Straipsnyje dėmesys sutelkiamas į Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio įstatymo nuostatas ir jas aiškinančią konstitucinę jurisprudenciją.

Pagrindiniai žodžiai: ekonominė veiklos laisvė, aplinkos apsauga, konstitucija, Vokietijos Federacinė Respublika, Konstitucinis Teismas.

The Search for a Balance between the Principles of Freedom of Economic Activity and Environmental Protection in German Constitutional Law

This paper examines how the Federal Republic of Germany, being one of the most powerful economies and a state with the highest sustainability ratings in the European Union, finds a balance between environmental protection requirements and economic freedom. The article focuses on the provisions of the Basic Law of the Federal Republic of Germany and the constitutional jurisprudence of the German Constitutional Court.

Keywords: economic freedom, environmental protection, constitution, Federal Republic of Germany, Constitutional Court.

2014-2020 Operational
Programme for the
European Union Funds
Investments in Lithuania

Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“.

Received: 07/06/2023. **Accepted:** 13/11/2023

Copyright © 2023 Agnė Juškevičiūtė-Vilienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Europos Sąjunga nustatė tikslą iki 2050 m. tapti pirmuoju klimato neutraliu kontinentu pasaulyje. Šis tikslas yra paremtas moksliniais tyrimais apie klimato kaitą ir jos neigiamą poveikį žmogaus sveikatai ir aplinkai bei pramonės ir ekonomikos sektoriams (European Commission, 2019). Europos Sąjunga (toliau ir – ES) įsipareigojo rengti įvairias teises ir politines priemones, kad būtų įgyvendintas šis tikslas, įskaitant skatinti investicijas į tvarią energetiką, transportą ir pramonę, energijos efektyvumo gerinimą ir atsinaujinančių energijos išteklių naudojimą (Moczko, 2020, p. 194). Vokietijos Federacinė Respublika (toliau ir – VFR) yra viena iš didžiausių ekonomikų ES, kurios ekonominė veikla yra svarbi ne tik Vokietijai, bet ir visai ES. Šios valstybės ekonominė politika skatina ekonomikos augimą ir inovacijas, kurioms dažnai reikia daug išteklių ir energijos. Tačiau Vokietija yra taip pat viena iš pažangiausių šalių pasaulyje, jei kalbame apie aplinkos apsaugą ir tvarumą. Šalis yra pasirašiusi daugybę aplinką saugančių ir klimato kaitos poveikį mažinančių susitarimų (pvz., Jungtinių Tautų klimato kaitos konvenciją, Paryžiaus susitarimą, Biologinės įvairovės konvenciją, JAV ir ES susitarimą dėl klimato kaitos ir energijos ir kt.), priėmusi daug nacionalinių programų ir strategijų (pvz., jau 2002 m. buvo patvirtinta Nacionalinė tvaraus vystymosi strategija, 2013 m. – Bioekonomikos strategija, 2016 m. – Klimato veiksmų planas 2050, 2019 m. – Aplinkos apsaugos veiksmų planas 2030 ir kt.) (Kluth, W. *et al.*, 2020, p. 11–16). Atsižvelgiant į pasirašytus susitarimus ir priimtas strategijas atitinkamai buvo kuriama ar keičiama Vokietijos teisinė bazė. Toks Vokietijos teisės „žalinimas“ neišvengiamai turėjo įtakos ir konstitucinei teisei. 1949 m. įsigaliojusiam Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniame įstatyme (toliau ir – Pagrindinis įstatymas, PĮ, konstitucija) aplinkos apsaugos principas¹ ir ekonominė veiklos laisvė nebuvo laikomi aktualiais ar prioritetiniais klausimais, todėl šios vertybės tiesiogiai neįtvirtintos šiame dokumente. Tačiau pramoninės visuomenės poreikiai ir klimato kaita lėmė, kad PĮ nuostatos ir jas aiškinantis VFR Konstitucinis Teismas (toliau – VFKT, teismas) prisiderino prie šiuolaikinių gyvenimo iššūkių ir bando rasti atsakymus į šiuolaikinei visuomenei (ne tik Vokietijos, bet ir kitų valstybių) kylančius opius klausimus, *inter alia*, kaip rasti pusiausvyrą tarp ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos. Pavyzdžiui, 2023 m. gegužės 4 d. VFKT iniciatyva organizuotoje konferencijoje „Klimato kaita – iššūkis konstitucinei teisei ir konstituciniams teismams“, be kita ko, nagrinėti klausimai dėl galimų asmens teisių ir laisvių (kaip antai ūkinės veiklos laisvės ar nuosavybės teisės) pažeidimų, daromų klimato kaitai, suvaldyti valstybių naudojamomis priemonėmis².

Atsižvelgiant į tai, kad Europa pereina į kitą ekonomikos etapą, kuris skatina valstybes imtis priemonių skatinti kurti ir plėtoti verslą, kuris atitiktų klimatui neutralios ekonomikos pagrindus, Lietuva taip pat turės pereiti prie naujo verslo vystymo būdo, suderinamo su aplinkos apsauga ir tvarių ribotų gamtos išteklių naudojimu. Autorės atlikta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė³ rodo, kad Konstitucinis Teismas yra priėmęs daugiau nei 30 nutarimų (nuo 1993 m.), kuriuose yra formuojami verslo laisvės konstituciniai pagrindai, tačiau tik 13 nutarimų pasisakė dėl aplinkos apsaugos konstitucinių pagrindų. Be to, konstitucinės justicijos bylų, kuriose buvo bandoma

¹ Aplinkos apsaugos principas tiesiogiai įtvirtintas Pagrindiniame įstatyme tik 1994 m.

² Plačiau: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Konstitucinio Teismo teisėjai tarptautinėje konferencijoje diskutavo apie klimato kaitą ir konstitucinių teismų galimybę prisidėti prie jos mažinimo* [interaktyvus] (2023-05-05). Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/konstitucinio-teismo-teisejai-tarptautineje-konferencijoje-diskusavo-apie-klimato-kaita-ir-konstituciniu-teismu-galimybe-prisideti-prie-jos-mazinimo/2148> [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.].

³ Plačiau apie autorės atliktą analizę: Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2023). *Bridging between Effective Economy and Environmental Protection under the Lithuanian Constitution*. Straipsnis turi pasirodyti 2023 m. rudenį mokslo žurnale *Review of Central and East European Law*.

rasti kompromisą tarp ekonominės veiklos laisvės ir asmens teisės į sveiką ir švarią aplinką, buvo nedaug, o nacionalinės mokslinės doktrinos stoka šioje srityje tiesiog akivaizdi. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos konstitucinė ir mokslo doktrina yra nuosaiki sprendžiant šių dviejų svarbių vertybių konkurenciją, Lietuvai yra svarbu pasisemti patirties iš kitų Europos valstybių, pavyzdžiui, Vokietijos, pirmaujančios pramoninės ir tvarumą skatinančios valstybės. Be to, VFKT jurisprudencijos savitas išplėtojimas, galima pasakyti, netgi virtimas viena iš konceptualiai įtakingiausių nacionalinių konstitucinių doktrinų Europoje, gali būti įdomus Lietuvos konstitucinės teisės mokslui, teisminės ir įstatymų leidžiamosios valdžios atstovams.

Šio straipsnio tikslas – ištirti VFR Pagrindiniame įstatyme įtvirtintus ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos principo konstitucinius pagrindus bei atskleisti VFR Konstitucinio Teismo įdirbį ieškant šių dviejų konstitucinių vertybių pusiausvyros. Minėtam tikslui įgyvendinti yra keliami šie uždaviniai: pirma, išanalizuoti PĮ nuostatas, kuriomis implicitiškai ar eksplicitiškai įtvirtinami ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pagrindai; antra, ištirti, kaip VFKT randa aplinkosaugos reikalavimų ir ekonominės veiklos laisvės pusiausvyrą. Šio tyrimo objektas – Pagrindinio įstatymo konstitucinės nuostatos bei VFKT jurisprudencija ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos santykio srityje.

Atliekamas tyrimas pagrįstas tarpdisciplininiu teisiniu-ekonominiu požiūriu, naudojant loginį sisteminių, lyginamąjį, teisinių dokumentų tyrimo ir kitus teisės aiškinimo metodus yra analizuojama gausi VFKT suformuota jurisprudencija bei ją tirianti Vokietijos teisės ir ekonomikos mokslo doktrina. Kalbant apie šioje srityje atliktus mokslinius tyrimus, teigtina, kad aplinkos apsaugos problematika, ypač pastaruju metu, yra intensyvių tyrimų objektas⁴. O ekonominės veiklos laisvės apsaugos problematika taip pat sulaukė nemažai teisės doktrinos dėmesio (ypač dėl COVID-19 pandemijos metu įvestų šios laisvės suvaržymų)⁵. Tačiau tyrimų, kur būtų nagrinėjamas kompleksinis klausimas – kaip rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą – teisės doktrinoje iki šiol buvo retai analizuojamas⁶. Šio straipsnio originalumą lemia ir tai, kad Lietuvoje pasigendama tyrimų, kurie atskleistų plačią Vokietijos Federacijos konstitucinės teisės patirtį ūkio reglamentavimo ir (ar) aplinkos srityje (be retų išimčių⁷).

Straipsnį, be įvado, sudaro trys dalys: pirmoje ir antroje dalyse – atskleidžiamas implicitinis ekonominės veiklos laisvės ir eksplicitinis aplinkos apsaugos principo reglamentavimas VFR Pagrindiniame įstatyme; trečioje dalyje tiriama VFKT įtaka randant šių dviejų konstitucinių vertybių pusiausvyrą, o straipsnio pabaigoje pateikiamos šio tyrimo išvados.

1. Ekonominės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai

Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniame įstatyme ekonominės veiklos laisvės pagrindai yra netiesiogiai įtvirtinti I skirsnyje („Pagrindinės teisės“)⁸, skirtame pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių

⁴ Žr., pvz., Epiney (2014); Hesselhaus (2018); Žilinskienė, L., Žilinskas, T. (2020); Callies (2021); Durner (2021); Beckmann (2022).

⁵ Žr., pvz., Kūris (2005); Lastauskienė (2013); Juškevičiūtė-Vilienė (2015, 2017, 2022); Vasarienė, Jakulevičienė (2021).

⁶ Žr., pvz., Juškevičiūtė-Vilienė (2019); Kegge, R., Drahmman, A. (2020).

⁷ Pavyzdžiui: Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2015). Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė*, t. 96, p. 162–186.

⁸ Paminėtina, kad Lietuvoje asmens ūkinė veiklos laisvė buvo tiesiogiai įtraukta į valstybės ekonominę politiką formuojantį Konstitucijos IV skirsnį „Tautos ūkis ir darbas“ (46 str.).

garantams įtvirtinti⁹. Šio skirsnio 12 straipsnio 1 dalyje¹⁰ eksplicitiškai įtvirtinta „profesinės veiklos laisvė“ (vok. *Berufsfreiheit*), be teisės pasirinkti profesiją, jos įgijimo vietą bei darbo vietą, implicitiškai įtvirtina ir ekonominės veiklos laisvę bei jos realizavimą (vok. *Berufsausübungsfreiheit*)¹¹. VFKT nurodė, kad profesijos veiklos laisvė nėra objektyvus valstybės ekonominę sistemą nustatantis principas, o asmens subjektinė teisė, reikalaujanti iš valstybės nesikišti į asmens ekonominius reikalus, o esant būtinybei ją saugoti ir ginti^{12,13}. Anot Vokietijos teisės doktrinos, ši laisvė yra siejama su žmogaus orumo užtikrinimu (PĮ 1 str. 1 d.)¹⁴ ir asmens teise į laisvę (PĮ 2 str. 1 d.)¹⁵¹⁶, nes žmogaus tapatybė atsiskleidžia per jo vykdomą veiklą, kuri skatina asmenį tobulėti (Manssen, 2021, p. 650; Maunz, 2020).

PĮ 12 straipsnio 1 dalyje ginamas objektas – ekonominė veikla, skirta pajamoms gauti, reikalingoms pragyvenimo šaltiniui sukurti ir išlaikyti¹⁷. Konstituciškai yra ginama bet kokia tęstinė, tiek tipinė, tiek netipinė¹⁸, teisės aktų reikalavimus atitinkanti veikla, kuri materialiai gali aprūpinti asmenį, išskyrus socialiai žalingą veiklą (pvz., prekyba narkotikais, profesionalūs žudikai, suteneriai) (Manssen, 2021, p. 651–654). VFKT pabrėžia ypač plačią šią laisvę, kuri apima, *inter alia*: laisvę užsiimti verslu, teisę steigti ir valdyti pasirinkto dydžio įmonę¹⁹, prekybos laisvę, konkurencijos laisvę²⁰, sutarčių sudarymo laisvę²¹, teisę reklamuoti savo ekonominę veiklą, teisę į komercinę paslaptį²² ir kt.

⁹ Anot H. Wissmanno, ekonominė veiklos laisvė turi galias teisinės tradicijas Vokietijoje: pirmiausiai ši laisvė įtvirtinta kaip prekybos laisvė (vok. *Gewerbefreiheit*) 1810 m. ir 1869 m. Prekybos įstatyme, o vėliau 1919 m. – Veimaro Respublikos konstitucijoje. Veimaro Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinta prekybos laisvė buvo suprantama kaip pagrindinė subjektinė teisė ir kaip objektyvus valstybės ūkio sistemos principas (Wißmann, 2021, p. 1623). Paminėtina, kad Veimaro konstitucinės nuostatos turėjo didžiulę įtaką formuojant ūkio reguliavimo ir ekonominės veiklos laisvės pagrindus 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje. Plačiau: Juškevičiūtė-Vilienė, (2017). *Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos*. Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 108–114.

¹⁰ PĮ 12 str. nustatyta: „(1) Visi vokiečiai turi teisę laisvai pasirinkti profesiją, darbo vietą ir mokymosi įstaigas. Profesinių pareigų atlikimas gali būti reglamentuojamas įstatymu arba įstatymo pagrindu. (2) Niekas negali būti verčiamas atlikti tam tikro darbo, išskyrus tą, kuris yra įprastinė, bendrai pripažinta, visiems vienoda visuomeninė pareiga. (3) Priverstinis darbas yra leidžiamas tik esant teismo paskirtam laisvės atėmimui.“

¹¹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1958 m. lapkričio 6 d. nutarimas Nr. 1 BvR 596/56.

¹² Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1054/01; 2007 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 2 BvR 1095/05.

¹³ Įdomu pažymėti, kad Lietuvoje, kitaip negu Vokietijoje, ūkinė veiklos laisvė yra ne tik subjektinė laisvė, bet ir valstybės ūkio reguliavimo principas (Juškevičiūtė-Vilienė, 2015, p. 186).

¹⁴ PĮ 1 str. 1 d. nustatyta: „(1) Žmogaus orumas yra neliečiamas. Jį gerbti ir ginti yra visų valstybės valdžių pareiga.“

¹⁵ PĮ 2 str. 1 d. nustatyta: „(1) Kiekvienas turi teisę laisvai ugdyti savo asmenybę, nepažeisdamas kitų asmenų teisių, nenusižengdamas konstitucinei tvarkai ar moralės normoms.“

¹⁶ Vokietijos teisės doktrinoje taip pat rasime tokių teorijų, kad PĮ 12 str. 1 d. yra *lex specialis* norma, o *lex generalis* yra PĮ 2 str. 1 d., nes asmens laisvė yra ekonominių santykių pagrindas. Asmuo tik būdamas laisvas gali priimti sprendimus ir be jokių suvaržymų vystyti ekonominius santykius su kitais asmenimis (Herdegen *et al.*, 2021).

¹⁷ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1958 m. lapkričio 6 d. nutarimas Nr. 1 BvR 596/56, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1980 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 1 BvR 697/77.

¹⁸ Pvz., VFKT teko nagrinėti tokias netipines ūkinės veiklas kaip kanopų priežiūrą (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 3 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2186/06), kovinių šunų auginimą (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 16 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1778/01). Anot teisės doktrinos, ginama turi būti ir nauja veikla, kuri iki tol dar nebuvo vykdoma ar žinoma. Pavyzdžiui, nepateisinama yra situacija, jei tradiciniu būdu teikiančio taksi paslaugas ūkio subjekto laisvės ginamos labiau nei *Bolt* paslaugų teikėjo ekonominės laisvės (Kingreen *et al.*, 2022, p. 941).

¹⁹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 2 BvR 1095/05.

²⁰ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2087/03, 1 BvR 2111/03.

²¹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2012 m. liepos 16 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2983/10.

²² Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2087/03, 1 BvR 2111/03.

Svarbu paminėti, kad Vokietijos teisės doktrina nurodo šios laisvės ne tik individualų, bet ir visuomeninį pobūdį: vykdam ekonominę veiklą yra svarbūs ne tik vieno ūkio subjekto interesai, bet ir visuomeninis bendradarbiavimas su kitais asmenimis (pvz., su darbuotojais, sutarčių šalimis, valstybės institucijomis) (Ziekow, 2013, p. 23). Visuomeninis šios laisvės pobūdis lemia ir jos neabsolūtumą. Ekonominės veiklos laisvės įgyvendinimas susipina su įvairiais ekonominiais ir neekonominiais visuomeniniais interesais, kitų asmenų teisių ir laisvių įgyvendinimu, todėl šis doktrinoje akcentuojamas visuomeninis bendradarbiavimas turi atliepti įvairių interesų pusiausvyrą.

Ekonominės veiklos laisvės ribojimas yra konstituciškai pateisinamas PĮ 12 straipsnio 1 dalies antrame sakinyje nurodant, kad ši laisvė gali būti reguliuojama „įstatymu ar įstatymo pagrindu“. Tai yra imperatyvi konstitucinė nuostata, nurodanti, kad intervencijai į ekonominę laisvę reikia formalaus teisinio pagrindo. Paminėtina, kad Federacija turi sukurti tokį ekonominių santykių reglamentavimą, kuris užtikrins „ekonominį vientisumą dėl bendrųjų valstybės interesų“ (PĮ 72 str. 2 d.²³), o konkuruojanti įstatymų leidyba leidžia atskirioms žemėms reglamentuoti ūkinę teisę (pvz., kalnakasybos, pramonės, energetikos, amatų, verslo, prekybos, bankų ir biržos, privataus draudimo santykius) (PĮ 74 str. 1 d. 11 p.²⁴). VFKT nurodė, kad ekonominės veiklos laisvės apribojimai gali būti nustatyti poįstatyminiame teisės akte, tačiau esminiai ribojimo „kontūrai“ (vok. *Umrisse*) turi būti nustatyti įstatyme (Manssen, 2021, p. 679). Pavyzdžiui, laisvųjų profesijų atstovų veiklos ribų negali nustatyti vien šių profesinių rūmų įstatai²⁵. Kuo intensyvesnė intervencija į ekonominę veiklos laisvę, tuo aiškesnis ir detalesnis turi būti įstatymų leidėjo reglamentavimas²⁶. Elgesio kodeksai, valstybės institucijų programos negali būti tinkami juridiniai instrumentai, kuriais galima teisėtai apriboti ekonominę veiklos laisvę (Epping *et al.*, 2014, p. 241).

Vokietijos konstitucijoje nėra tiesiogiai nurodyta materialioji ekonominės veiklos laisvės ribojimo sąlyga, tačiau jau 1958 m. VFKT suformulavo trijų lygių teoriją (vok. *Drei-Stufen-Lehre*), pagal kurią nustatomi trys viešojo intereso pagrįstumo lygiai, leidžiantys apriboti ekonominę veiklos laisvę²⁷. Kiekvienu lygiu vertinama, ar ekonominės veiklos laisvės apribojimas yra būtinas ir proporcingas išsikeltam teisėtam principui. Toliau apžvelgiami šie lygiai:

I. Pirmą lygį sudaro ekonominės veiklos realizavimo / vykdymo laisvės apribojimo (vok. *Berufsausübungsfreiheit*) sąlygos, kurios nurodo, kaip turi būti įgyvendinama veikla, t. y. nustatomos atitinkamos veiklos įgyvendinimo sąlygos (pvz., veiklos registracijos reikalavimas, informacijos apie vykdomą veiklą teikimo reikalavimai). VFKT konstatuoja tokią materialią ekonominės veiklos realizavimo laisvės apribojimo sąlygą: ši laisvė gali būti apribota esant bet kokioms protingoms aplinkybėms, kai siekiama užtikrinti visuomenės gerovę (vok. *vernünftige Erwägungen des Gemeinwohls*), o valstybės institucijos turi gan plačią diskreciją šioje srityje²⁸. Konstitucinė jurisprudencija, kurioje taikytas šis pirmas lygis, yra gan plati: prekybos centrų uždarymo laiko nustatymas²⁹, paslaugų re-

²³ PĮ 72 str. 2 d. nustatyta: „(2) Federacija šioje srityje turi įstatymų leidybos teisę tada ir tiek, kiek federaliniu reglamentavimu reikia sukurti vienodas gyvenimo sąlygas Federacijos teritorijoje arba išsaugoti teisinį arba ekonominį vientisumą dėl bendrųjų valstybės interesų.“

²⁴ PĮ 74 str. 1 d. 11 p. nustatyta: „(1) Konkuruojanti įstatymų leidyba apima tokias sritis: <...> 11. Ūkinė teisė (kalnakasyba, pramonė, energetika, amatai, verslai, prekyba, bankai ir biržos, privatus draudimas); <...>“.

²⁵ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1972 m. gegužės 9 d. nutarimas Nr. 1 BvR 518/62 ir 308/64.

²⁶ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1988 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 2 BvR 287/87.

²⁷ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1958 m. lapkričio 6 d. nutarimas Nr. 1 BvR 596/56.

²⁸ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1 BvR 302/96.

²⁹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1961 m. lapkričio 29 d. Nr. 1 BvR 760/57, 1962 m. vasario 21 d. Nr. 1 BvR 198/57 nutarimai.

klamos ribojimai³⁰, rūkymo viešose įstaigose draudimo nustatymas³¹, įpareigojimas atskleisti įmonės komercinę paslaptį³² ir kt. Tačiau VFKT šiose bylose visada bandydavo rasti konkuruojančių interesų pusiausvyrą.

Pavyzdžiui, byloje dėl rūkymo uždraudimo restoranuose ir užieigose teismas konstatavo, kad nerūkančių žmonių sveikatai apsaugoti galima apriboti restoranų veiklą vykdančių ūkio subjektų ekonominės veiklos laisvę, tačiau visiškas rūkymo uždraudimas net ir tose įstaigose, kuriose yra atskiros vietos rūkyti, neproporcingai pažeidžia ekonominės veiklos laisvę³³. Panašią bylą VFKT nagrinėjo dėl vaistinių galimybės reklamuoti vaistus. Anot teismo, reklamos apribojimai vaistinininkams galimi tik tuo atveju, jei tai būtina ir proporcinga siekiant gyventojų sveikatai nuo perteklinio vaistų vartojimo apsaugoti³⁴.

II. Antrą lygį sudaro ekonominės veiklos pasirinkimo laisvės (vok. *Berufswahlfreiheit*) apribojimo sąlygos, kurios nurodo, ar subjektas gali įgyvendinti profesinę veiklą atsižvelgdamas į subjektyvius ūkio subjekto veiksnius. Subjektyvūs veiksniai leidžia pasirinkimo laisve pasinaudoti asmenims, turintiems tam tikrų savybių (tam tikrą išsilavinimą, asmenines savybes, amžių, profesinę patirtį ir kt.). Profesinės veiklos pasirinkimo laisvės apribojimas nurodant atitinkamus subjektyvius veiksnius pateisinamas tik esant ypač svarbiam bendruomenės interesui (vok. *besonders wichtige Gemeinschaftsgüter*) (Scholz, 2022). Svarbūs bendruomenės interesai yra ne tik visuomenėje pripažinti gėriai (pvz., visuomenės sveikata), bet ir įstatymų leidėjo nurodomi gėriai, kuriems jis teikia ypatingą socialinę, ekonominę, politinę reikšmę³⁵. Galima išskirti tokius VFKT nagrinėtus profesinės laisvės reguliavimo atvejus, kai buvo vertinama, ar jie atitinka svarbius bendruomenės interesus: gydytojų paslaugų teikimo reguliavimas³⁶, azartinių lošimų organizavimas³⁷.

III. Trečią lygį sudaro profesinės veiklos pasirinkimo laisvės apribojimo sąlygos, kurios nurodo, ar subjektas gali įgyvendinti ekonominę veiklą atsižvelgiant į objektyvius veiksnius, nepriklausančius nuo subjekto valios. Kaip nurodo viešosios ūkinės teisės ekspertas G. Manssenas, tai valstybės poreikių planavimas, kai valstybei leidžiama planuoti ir nuspręsti, ar atitinkama ekonominė veikla reikalinga valstybės ūkiui (Manssen, 2021, p. 700). Tokio tipo veiksniai yra, pavyzdžiui, įstatymu nustatomos monopolijos, *Numerus clausus*. Šiuo atveju ekonominės veiklos laisvės apribojimas pateisinamas, kai konstatuojamas gresiantis ar numanomas pavojus ypač svarbiems bendruomenės interesams (vok. *nachweisbarer oder höchstwahrscheinlicher schwerer Gefahr für ein überragend wichtiges Gemeinschaftsgut*)³⁸. Toks apribojimas vadovaujantis objektyviais veiksniais gali būti nustatytas tik tada, kai nepakanka ribojimo, susijusio su subjektyviais veiksniais (t. y. aptarto antro lygio). Pavyzdžiui, oro susisiekimo veikla gali būti atitinkamam ūkio subjektui uždrausta ar apribota, kadangi PĮ 87d straipsnyje nurodoma, kad oro susisiekimą tiesiogiai valdo Federacija ir Federaliniu

³⁰ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1992 m. vasario 11 d. Nr. 1 BvR 1531/90, 1996 m. gegužės 22 d. Nr. 1 BvR 744/88, Nr. 1 BvR 60/89, Nr. 1 BvR 1519/91 nutarimai.

³¹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2008 m. liepos 30 d. nutarimas Nr. 1 BvR 3262/07, Nr. 1 BvR 402/08, Nr. 1 BvR 906/08.

³² Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2087/03, 1 BvR 2111/03.

³³ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 11 d. nutarimas Nr. 1 BvR 3262/07, 402, 906/08.

³⁴ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2003 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1972/00, 70/01.

³⁵ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1961 liepos 17 d. nutarimas Nr. 1 BvL 44/5513.

³⁶ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2001 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. 1 BvR 491/96.

³⁷ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 19 d. nutarimas Nr. 1 BvR 539/96.

³⁸ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 8 d. Nr. 1 BvR 2011/07, 1 BvR 2959/07 nutarimas.

įstatymu nusprendžiama dėl viešosios ar privatinės teisės organizavimo formos. Galima išskirti tokius VFKT nagrinėtus ekonominės veiklos laisvės reguliavimo atvejus, kai buvo vertinama, ar jie atitinka ypač svarbius bendruomenės interesus: vaistinių paskirstymo tam tikroje teritorijoje reguliavimas³⁹, įdarbinimo įmonių steigimo ribojimas, šių paslaugų teikimą perduodant viešajam sektoriui⁴⁰.

Išnagrinėjus šią trijų lygių teoriją, galima teigti, kad VFKT reikalauja, kad ribodamos ekonominės veiklos laisvę valstybės institucijos pagrįstų tai viešuoju interesu ir užtikrintų proporcingumo principo taikymą siekiant visuomenei svarbių interesų pusiausvyros. Taikant VFKT suformuotą trijų lygių teoriją, svarbu, kad įstatymų leidėjas pirmiausia pradėtų nuo pirmo lygio, o jei to nepakanka, pereitų prie kitų minėtų lygių. Ekonominės veiklos pasirinkimo laisvės ribojimas (antras ir trečiasis lygis) turi būti labiau išimtis negu taisyklė⁴¹. Taip pat konstatuotina, kad valstybės diskrecija riboti ekonominę veiklą ją įgyvendinant (pirmas lygis) yra gerokai platesnė nei taikant apribojimus ją pradėdant (dėl subjektyvių ir objektyvių priežasčių). Pirmu atveju valstybės institucijos turi nurodyti tik protingas ir pagrįstas aplinkybes, kuriomis siekiama užtikrinti visuomenės gerovę, pavyzdžiui, vykdomos ekonominės veiklos apribojimas siekiant viešojo intereso – užtikrinti aplinkos apsaugos įgyvendinimą, kuris bus toliau nagrinėjamas kitame skyriuje. Taigi pagal trijų lygių teoriją ekonominės veiklos laisvės ribojimai, kurie pateisinami siekiant apsaugoti aplinką, nustatomi dažniausiai pačiu pirmu lygiu.

2. Aplinkos apsaugos konstituciniai pagrindai

Aplinkos apsaugos pagrindai yra įtvirtinti Vokietijos konstitucijos II skirsnyje „Federacija ir federalinės žemės“ šalia kitų konstitucinius valstybės tikslus reglamentuojančių nuostatų⁴². Šis skirsnis 1994 m. buvo papildytas PĮ 20a straipsniu⁴³, kuriame buvo iškeltas naujas tikslas – užtikrinti visuomenei natūralius gyvenimo pagrindus, t. y. natūralių sąlygų visumą, leidžiančią kuo didesnei daliai visuomenės gyventi ir išgyventi humaniškomis ir sveikomis sąlygomis. Anot A. Epiney, konstitucijos II skirsnyje šalia demokratijos, teisinės ir gerovės valstybės principų buvo įtvirtinti du svarbūs konstituciniai principai: aplinkos apsaugos principas ir gyvūnijų apsaugos principas (Epiney, 2013, p. 47). Šių dviejų principų pagrindinė funkcija yra įpareigoti visas valstybės valdžių rūšis nuolat saugoti aplinką ir gyvūniją bei palaikyti jų egzistavimo kokybę (Gassner, 2014, p. 1141). Atsižvelgiant į šio straipsnio tikslą toliau tiriamas tik aplinkos apsaugos principas, todėl verta akcentuoti šiuos PĮ 20a straipsnyje numatytus svarbiausius aplinkos apsaugos principo pagrindus, t. y. valstybė saugo aplinką „jausdama atsakomybę už ateities kartas“ ir „neperžengdama konstitucinės santvarkos ribų“.

³⁹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1958 m. lapkričio 6 d. nutarimas Nr. 1 BvR 596/56.

⁴⁰ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1967 m. balandžio 4 d. nutarimas Nr. 1 BvR 126/65.

⁴¹ Anot R. Scholzo, ekonominės veiklos laisvės apribojimas pagal pirmą lygį, nereiškia, kad ekonominė veiklos laisvė bus mažiau apribota, nei pagal kitus du lygius. Pavyzdžiui, VFKT pripažino, kad konstituciškai pateisinama uždrausti (pagal pirmą lygį) vykdyti azartinių žaidimų veiklą šalia mokyklų ir darželių (siekiant užtikrinti, kad vaikai nebūtų įtraukiami į azartinius lošimus ir neturėtų polinkio šiems žaidimams). Manytina, kad tokio apribojimo mastą galima prilyginti antro ir (ar) trečio lygio griežtumui (Scholz, 2022).

⁴² Šiame skyriuje, *inter alia*, įtvirtinti tokie konstituciniai tikslai: Vokietija turi būti demokratinė ir socialinė valstybė (PĮ 20 str. 1 d.); jos teisė atitinka ES reikalavimus (PĮ 23 str. 1 d.); Vokietijoje turi būti užtikrinama taika (PĮ 24 str. 2 d.); federalinių žemių konstitucinė santvarka turi atitikti respublikinės, demokratinės ir socialinės teisinės valstybės principus (PĮ 28 str. 1 d.) bei kt.

⁴³ PĮ 20a str. nustatyta: „Valstybė, jausdama atsakomybę ir už ateities kartas, saugo natūralias gyvybės egzistavimo prielaidas ir gyvūniją neperžengdama konstitucinės santvarkos ribų per įstatymų leidžiamąją valdžią ir remdamasi įstatymu ir teise per vykdomąją ir teisminę valdžias.“

Teisės doktrina ir VFKT „aplinką“ apibrėžia kaip gana didelį saugojamų vertybių ratą, t. y. oras, vanduo, dirvožemis, augalai, gyvūnai⁴⁴ ir mikroorganizmai bei jų buveinės, atmosfera, ozono sluoksnis, kraštovaizdis (Jarass, Pieroth, 2022), maisto produktai⁴⁵, mineraliniai išteklių (Gassner, 2014, p. 484), gamtinė pusiausvyra, klimato sąlygos⁴⁶, teisė naudotis gamtos turtais, gamtos ir kraštovaizdžio įvairovė, jų unikalumas bei grožis (!) (Gross, 2011, p.130). Žmonių nenatūraliai suformuota aplinka yra taip pat konstitucijos saugoma, pavyzdžiui, dirbtinai suformuotas kraštovaizdis, naujai išveisti augalai ar genetiškai modifikuoti augalai (Beckmann *et al.*, 2022). PĮ 20a straipsnyje reikalaujama, kad būtų išsaugotos visos gamtos gėrybės, reikalingos siekiant užtikrinti ilgalaikes žmonių egzistavimo sąlygas ir saugant visuomenės narių skaičiaus stabilumą (Berkemann, 2021, p. 710).

PĮ 20a straipsnio adresatas yra „valstybė“, t. y. tiek Vokietijos Federacinė Respublika, tiek ir visos ją sudarančios žemės bei jose veikiančios viešosios valdžios institucijos. Valstybė ir jos institucijos turi paisyti šio straipsnio ne tik priimdamos sprendimus viešojoje teisėje, bet ir palaikydamos civilinius ir tarptautinius santykius. Anot teisės doktrinos, pagal PĮ 20a straipsnį valstybė įpareigojama siekti optimalios aplinkos apsaugos sudarydama tarptautinius susitarimus, stodama į tarptautines organizacijas (ypač viršnacionaliniu ES lygmeniu) bei draudžiama prisiimti tarptautinius įsipareigojimus, kurie gali prieštarauti konstitucinėms nuostatomis (Heselhaus, 2018, p. 10).

PĮ 20a straipsnis nėra taikomas privatiems asmenims. Anot VFKT, konstitucijoje nenurodoma, kad saugoti aplinką yra bendra valstybės ir visuomenės pareiga⁴⁷. Atsakomybė saugoti gamtą perkeliama valstybei ir jos institucijoms. Tačiau įstatymų leidėjas gali detalizuoti valstybės ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą šioje srityje. Atsižvelgiant į tai, kad privatus asmuo nėra PĮ 20a straipsnio subjektas, jis negali vadovautis šiuo straipsniu ginčydamas valstybės institucijų veiksmus / neveikimą teisme. Tokios teisės neturi ir privačių asmenų organizacijos ar asociacijos (Buser, 2020, p. 1389). Tačiau jei dėl neteisėtų valstybės veiksmų / neveikimo, kuriais buvo pažeistas, be kita ko, ir PĮ 20a straipsnis, buvo pažeistos privataus asmens pagrindinės teisės ir laisvės, tai toks kėsinimasis į šias teises ir laisves gali būti teismo pripažintas neteisėtu⁴⁸.

Anot VFKT ir teisės doktrinos, PĮ 20a straipsniu valstybė ir jos institucijos įpareigojamos:

1. saugoti natūralią aplinką imantis aktyvių veiksmų ne tik išsaugoti dabartinę aplinkos kokybę, bet ir ją gerinti ar atkurti. Labai įdomu tai, kad aplinkos kokybės atskaitos taškas yra aplinkos būklė Vokietijoje 1994 m., t. y. kada aplinkos apsaugos principas buvo įtvirtintas PĮ. Būtent pagal tų metų rodiklį yra vertinama aplinkos kokybė – ji pablogėjo ar pagerėjo. Valstybė ir jos institucijos, turėdamos gana plačią veikimo laisvę, turi užtikrinti apsaugą nuo trečiųjų (privačių ir viešų) asmenų neteisėtų veiksmų, turi rūpintis padarytos žalos pašalinimu ir esant reikalui imtis priemonių gamtinei aplinkai atkurti (Jarass, Pieroth, 2022).

⁴⁴ PĮ 20a str. saugo tik laisvėje gyvenančių gyvūnų buveines tiek, kiek šių buveinių pažeidimas gali pakenkti natūraliai žmogaus gyvenimo kokybei. Atskirų gyvūnų apsauga užtikrinama vadovaujantis jau kitu konstituciniu principu – gyvūnų apsaugos principu (Dreier, 2022).

⁴⁵ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 1 BvF 2/05.

⁴⁶ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. BVR 2656/18, 78, 96, 288/20.

⁴⁷ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1997 m. gruodžio 16 d. nutarimas Nr. 2 BvR 1876/91, 1083, 2188, 22000/92, 2624/94.

⁴⁸ Pavyzdžiui, 2021 m. konstitucinės jurisprudencijos byloje dėl Klimato kaitos įstatymo konstitucingumo pareiškėjai (daugiausiai jauno amžiaus asmenys) skundėsi dėl konstitucinių teisių (pvz., teisės į gyvybę, sveikatą, į gyvenimo kokybę, į lygybę) pažeidimo Vokietijos vyriausybei nepriimant efektyvių politinių sprendimų klimato kaitos problemai spręsti. Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. BVR 2656/18, 78, 96, 288/20.

2. susilaikyti nuo veiksmų, jei tai blogina natūralios aplinkos kokybę (nepriimti sprendimų, kuriuos įgyvendinus gali būti padaryta žala aplinkai (pvz., taršos leidimų išdavimas))⁴⁹.

3. neperžengti „konstitucinės santvarkos ribų“. Valstybė privalo saugoti natūralias gyvybės egzistavimo prielaidas neperžengdama konstitucinės santvarkos ribų per įstatymų leidžiamąją valdžią ir remdamasi įstatymu bei teise per vykdomąją ir teisminę valdžias (PĮ 20a str.). Ši nuostata detalizuojama PĮ 20 straipsnio 3 dalyje, įtvirtinant, kad įstatymų leidžiamoji valdžia turi paisyti Konstitucijos, o vykdomoji ir teisminė valdžia turi vadovautis priimtais įstatymais ir teise. Anot S. Heselhauso, toks reglamentavimas pirmiausiai įpareigoja įstatymų leidėją priimti reikalingus / būtinus politinius sprendimus aplinkos apsaugos srityje, o vėliau vykdomąją ir teisminę valdžią juos įgyvendinti (Heselhaus, 2018, p.10). Tokia PĮ 20a straipsnio nuostata užtikrina konstitucinės santvarkos vienybę ir apsaugo nuo tokios situacijos, kai vykdomoji valdžia ar teismai, remdamiesi PĮ 20a straipsniu, gali bandyti „aplenkti įstatymų leidėją“ (Murswiek, 2000, p. 241).

4. priimant sprendimus atsižvelgti į atsargumo principą⁵⁰ ir imtis visų įmanomų priemonių išvengti grėsmės aplinkai. Atsargumo principo tikslas – užtikrinti geresnę aplinkos apsaugą pavojaus atveju priimant prevencinius sprendimus. Anot Di Fabio, valstybė turėtų visapusiškai užkirsti kelią galimai pabloginti aplinkos kokybę (Di Fabio, 1997, p. 812). Ši įpareigojanti prevencija reiškia, kad valstybės institucijos turi atsižvelgti tiek į esamą, tiek ir įmanomą (bet dar neegzistuojantį) pavojų ir riziką. R. Wolfas akcentuoja, kad PĮ 20a straipsniu neturi būti užkirstas kelias diegti naujas technologijas, todėl valstybė turi imtis visų įmanomų atsargumo priemonių aplinkai apsaugoti, tačiau vadovautis turimomis mokslo žiniomis (Wolf, 1997, p. 283). VFKT pabrėžia, kad taikant atsargumo principą negali būti pamirštas praktinio protingumo (vok. *praktische Vernunft*) kriterijus⁵¹.

5. rūpintis ateities kartų interesais (vok. *Nachweltschutz*)⁵². PĮ reikalauja natūralius aplinkos išteklius naudoti taip, kad jie būtų išsaugoti šioms kartoms. VFKT detalizuoja, kad tai yra visų kartų (be

⁴⁹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1957 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. 1 BvL 4/54.

⁵⁰ Atsargaus veikimo principas arba atsargumo principas (vok. *Vorsorgeprinzip*) reiškia apsaugos priemonių rinkinį, kuris yra priimtinas esant tokiai situacijai, kai yra moksliskai įmanoma, bet dar nėra realios rizikos pakenkti visuomenės sveikatai ar aplinkai (Callies, 2001, p. 307). Šiuo metu atsargumo principas yra plačiai paplitęs ES ir jos valstybių narių teisėje. Šio principo užuomazgų Europoje atsirado Vokietijoje: pirmiausiai 1971 m. VFR aplinkos apsaugos programoje, vėliau 1974 m. – Vokietijos Federacinės Respublikos įstatyme dėl apsaugos nuo žalingo aplinkos poveikio, kurį sukulia oro tarša, triukšmas, vibracija ir panašūs procesai, o dar vėliau – Vokietijos iniciatyva ir tarptautinėje teisėje (Širinskienė, 2008, p. 18). Pavyzdžiui, SESV 191 str. 2 d. p. 2. įtvirtinta, kad Sąjungos aplinkos politika yra grindžiama atsargumo principu bei principais, kad reikia imtis prevencinių veiksmų, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis, ir kad atlygina teršėjas. Šį principą dažnai taiko ir ESTT, pavyzdžiui, byloje *Austrijos Respublika prieš EK* (2020) buvo nagrinėjama, ar valstybės vykdoma ekonominė politika, kuri leido teikti valstybės pagalbą branduolinių elektrinės statybai, neprieštarauja aplinkos apsaugos principui, be kita ko, atsargumo, „teršėjas moka“ ir tvarumo principams. Šis principas pradėtas taikyti VFKT jurisprudencijoje anksčiau nei Pagrindiniame įstatyme buvo įtvirtinti aplinkos apsaugos pagrindai.

Lietuvoje atsargumo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje yra visiškai naujas principas. Konstitucinio Teismo doktrinoje pirmą kartą jis buvo paminėtas 2017 m. gegužės 30 d. nutarime, tačiau nebuvo pritaikytas, tiesiogiai pritaikytas 2023 m. sausio 24 d. nutarime, kuriame buvo pasisakoma ne dėl aplinkos apsaugos, o dėl valstybės teisės apriboti ūkinę veiklos laisvę siekiant suvaldyti COVID-19 ligos plitimo riziką ir apsaugoti žmonių sveikatą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. KT8-N1/2023).

⁵¹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1978 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. 2 BvL 8/77 ir 1979 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 1 BvR 385/77.

⁵² Paminėtina, kad pareiga rūpintis ateities kartų interesais nėra tiesiogiai įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tačiau Konstitucinis Teismas šią pareigą / būtinybę aplinkos apsaugos srityje *expressis verbis* pirmą kartą įvardijo 2006 m. kovo 14 d. nutarime dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje („Atsižvelgiant į valstybinės reikšmės vidaus vandenių, miškų, parkų ypatingą išliekamąją vertę, būtinybę juos išsaugoti *ateities kartoms*, valstybė yra konstituciškai įpareigota rūpintis šiais objektais ir juos išsaugoti“) (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 17/02-24/02-06/03-22/04).

kita ko, ir negimusių visuomenės narių) vienoda teisė gyventi tinkamoje aplinkoje⁵³. Gamtos paveldas turi būti perduodamas ateities kartoms išsaugant biologinę įvairovę ir išteklius taip, kad šioms kartoms būtų paliktos įvairios galimybės formuoti jų asmeninį, socialinį ir ekonominį gyvenimą. Todėl pagal PĮ 20a straipsnį iš valstybės reikalaujama tokių sprendimų, kurie atitiktų darnaus vystymosi ir gamtos išteklių taupymo principus (pvz., atsinaujinančių išteklių naudojimas neturėtų viršyti natūralaus išteklių atsinaujinimo greičio, o neatsinaujinančių išteklių naudojimas būtų kuo taupesnis) (Ekardt, 2021, p. 65). Konstitucinė pareiga rūpintis ateities kartų interesais sukuria galimybę valstybės institucijoms įteisinti ilgalaikius asmens teisių ir laisvių apribojimus (be kita ko, ekonominės veiklos laisvės), kurie reikalingi sumažinti kylančias grėsmes dabartinės ir (ar) būsimos visuomenės narių gyvenimo sąlygoms. Anot W. Kahlo, PĮ 20a straipsnyje yra įtvirtinta visapusiško visų valstybės veiksmų „žalinimo“ užuomazga, siekiant tenkinti ateities kartų interesus (Kahl *et al.*, 2021). Tačiau toks „žalinimas“ negali visiškai apriboti kitų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių, o vadovaujantis teisių nedalumo doktrina visos konstitucinės teisės ir laisvės turi būti vienodai gerbiamos. Atsižvelgiant į tai, konstitucinę priežiūrą vykdančiai institucijai tenka didelė atsakomybė rasti įvairių konstitucinių vertybių pusiausvyrą. Šios ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyros paieškos Vokietijos konstitucinėje teisėje analizuojamos kitame šio straipsnio skyriuje.

3. Dviejų konstitucinių vertybių pusiausvyros paieškos

Vokietijos Konstitucinis Teismas yra plačiai žinomas dėl savo sprendimų, kuriuose siekiama rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą. Teismas yra įpareigotas ginti Vokietijos konstitucijos nuostatas, kuriomis pripažįstama, kad visi gyventojai turi teisę gyventi sveikoje aplinkoje. Tačiau tuo pat metu Pagrindinis įstatymas užtikrina laisvę vykdyti ekonominę veiklą ir siekti pelno. Verslo laisvė yra svarbi Vokietijos ekonomikos vystymuisi ir darbo vietoms kurti, tačiau aplinkos apsaugos principas turi „didesnį svorį“, kai kyla žalos atsiradimo aplinkai grėsmė (pvz., klimato kaitos padariniai). Todėl rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos garantų pusiausvyrą tikrai nėra paprasta. Vokietijos akademinė doktrina ir konstitucinė jurisprudencija nurodo, kad šios vertybės yra lygiavertės, o jų ribojimo mastas priklauso nuo valstybės diskrecijos atsižvelgiant į viešąjį interesą. Kaip nurodo A. Epiney, abiejų vertybių apsaugos lygis yra santykinis, nes priklauso nuo politinių jėgų derinant skirtingus visuomenės interesus (Epiney, 2013, p. 57).

Analizuojant plačią VFKT jurisprudenciją galima teigti, kad teismas, siekdamas rasti abiejų vertybių pusiausvyrą, dažniausiai atsižvelgia į tokius kriterijus:

1. proporcingumo principą;
2. atsargumo principą;
3. pareigą atsižvelgti į ateities kartų interesus.

1. Analizuojant tiek PĮ 12 straipsnį, tiek PĮ 20a straipsnį aiškinančią konstitucinę jurisprudenciją konstatuotina, kad valstybės institucijos, ieškodamos pusiausvyros, pirmiausiai taiko jau seniai nacionalinės ir tarptautinės teisės pripažintą proporcingumo principą. Valstybės institucijų apribojimai galimi tik tuo atveju, kai jie būtini, tinkami ir atitinka pripažintus bendruosius interesus ar reikalingi kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Taikant trijų lygių teoriją ekonominės veiklos laisvės apribojimas atsižvelgiant į aplinkos apsaugos reikalavimus dažniausiai susijęs su pirmu lygiu, t. y. ekonominės

⁵³ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 1 BvF 1/05.

veiklos laisvės reglamentavimas pateisinamas siekiant „pagrįsto bendrojo gėrio“⁵⁴. Teisės doktrinoje nurodoma, kad ekonominės veiklos apribojimai, siekiant apsaugoti aplinką, yra pateisinami vadovaujantis tokiais teisiniais pagrindais: 1. konstituciniu socialinės valstybės principu; 2. PĮ 12 straipsnyje įtvirtintu ekonominės veiklos laisvės neabsoliutumu; 3. PĮ 20a straipsnyje įtvirtintu valstybiniu aplinkos apsaugos principu; 4. PĮ 2 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta konstitucine garantija, kad „kiekvienas turi teisę į gyvybę ir fizinę neliečiamybę“ (Durner, 2021, p. 1643).

Anot VFKT, įgyvendinant aplinkos politiką kiekvienas valstybės įsikišimas į ekonominę laisvę turi būti vertinamas atsižvelgiant į šios laisvės konstitucinius garantus ir į proporcingumo principą⁵⁵, o aplinkos apsaugos teisės aktai neturi „nepagrįstai apriboti pagrindinių asmens teisių ir laisvių“ ir turi gerbti „pagrindinę ekonominės ir socialinės politikos formavimo laisvę“⁵⁶. Galima pateikti kelis VFKT precedentinio pobūdžio istorinius sprendimus, įrodančius, kad VFKT, siekdamas rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos principo pusiausvyrą, taiko proporcingumo principą, pavyzdžiui, 2016 m. ir 2020 m. priimti VFKT nutarimai dėl branduolinės energetikos reglamentavimo, pakeitę Vokietijos energetikos sektoriaus veiklą ir padidinę aplinkos apsaugos reikalavimus. Šių bylų esmė tokia, kad po 2011 m. Japonijoje įvykusios Fukušimos atominės elektrinės avarijos A. Merkel vadovaujama vyriausybė nusprendė nedelsiant uždaryti 8 seniausias Vokietijos atominės elektrines, o iki 2022 m. laipsniškai uždaryti ir likusias 9 jėgaines⁵⁷. Siekiant minėto tikslo parlamentas priėmė atitinkamas Atominių elektrinių įstatymo pataisas. Nesutikdami su tokiu netikėtu valstybinės branduolinės energetikos pokyčiu į atominės elektrines investavę ir tuo metu branduolinės energetikos veiklą vykdę ūkio subjektai apskundė šias įstatymo pataisas Konstituciniam Teismui. 2016 m. gruodžio 6 d. nutarime teismas pripažino, kad Vokietijos įstatymų leidėjo sprendimas, kuriuo siekiama nuo branduolinės energetikos pereiti prie atsinaujinančiosios energijos šaltinių, yra konstituciniu požiūriu teisėtas, nes atitinka tvarios energetikos reikalavimus ir pagrįstas svarbiais konstituciniais aplinkosaugos ir sveikatos apsaugos principais. Tačiau kartu teismas pripažino, kad toks staigus ekonominės politikos pasikeitimas turi įtakos ūkio subjektų, vykdžiusių branduolinę energetiką, ne tik ekonominei veiklai, bet ir nuosavybės teisėms (jų nuosavybė tapo visiškai nereikalinga naudojimui). Teismo nuomone, nutraukus branduolinių elektrinių veiklą, jų savininkai prarado pajamas už investicijas į elektrines ir pelną, kurio

⁵⁴ Anot aktualiausias VFKT doktrinos, šiuo atveju pakanka tik nurodyti, kad ekonominę veiklos laisvę būtina apriboti siekiant aplinką tausojančių tikslų, kad ekonominės veiklos laisvės suvaržymas būtų pateisintas. Aplinkos politikos tikslai, ypač šiuo metu, kai jaučiami klimato kaitos neigiami padariniai, įpareigoja valstybes imtis aktyvių veiksmų siekiant išsaugoti aplinką ateities kartoms. Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. BVR 2656/18, 78, 96, 288/20.

⁵⁵ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1984 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1494/78.

⁵⁶ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1979 m. kovo 1 d. nutarimas Nr. 1 BvR 532, 533/77, 419/78 ir BvL 21/78.

⁵⁷ Šios dvi nagrinėtos bylos yra aktualios vykstančio karo Ukrainoje akivaizdoje. Kaip jau minėta, galutinis Atominių elektrinių įstatyme nustatytas atominių elektrinių uždarymo terminas buvo 2022 metai. Prasidėjus karui Ukrainoje, o Rusijai sumažinus dujų tiekimą į Europą (tokia būdu neleidžiant, be kita ko, Vokietijai sukaupti energijos produktų atsargų, kad pasiruoštų artėjančiam orų atšalimui), energijos kainos Vokietijoje smarkiai išaugo. Vokietijai susidūrus su energetinės krizės grėsme, šalyje atsinaujino diskusijos dėl paskutinių atominių elektrinių uždarymo tikslingumo. Paskutiniai trys reaktoriai turėjo būti uždaryti 2022 m. gruodžio 31 d., tačiau vyriausybė nusprendė atidėti šį terminą, nerimaudama, kad dėl karo Ukrainoje Vokietijai gali pritrūkti energijos. Šiuo metu kyla daug diskusijų, ar uždaryti visas branduolines jėgaines nėra didelė ekonominė klaida ir energetinis neracionalumas. Manoma, kad toks sprendimas yra blogiausias pavyzdys klimato kaitos politikai. Anot kai kurių aplinkosaugininkų, svarbiau yra atsisakyti anglies, kuriai tenka didžiausia šalies energetikos ir kartu anglies monoksido emisijų dalis. Tačiau 2023 m. balandžio 15 d. Vokietija baigė branduolinės energetikos raidą ir uždarė paskutines atominės elektrines (BNS, 2022). Šis atvejis rodo, kad dėl Rusijos karo veikslių kilusi Vokietijoje energetinė krizė, kuri lėmė pakilusias paslaugų ir maisto produktų kainas, turėjo „svaresnį“ vaidmenį visuomenei nei aplinkos apsaugos interesai.

negalės gauti dėl veiklos nutraukimo. Todėl Vokietijos nacionalinės teisės aktuose įstatymų leidėjas turėjo nustatyti „tinkamą“ kompensaciją branduolinės energetikos ūkio subjektams⁵⁸. Paminėtina, kad šis 2016 m. gruodžio 6 d. VFKT nutarimas *de facto* neapgyvėnė ūkio subjektų teisių, kadangi jis realiai nebuvo įvykdytas, o priimtos 2018 m. Atominių elektrinių įstatymo pataisos (kuriomis turėjo būti pasisakyta dėl kompensacijos) realiai situacijos nepakeitė. Todėl ūkio subjektai privalėjo dar kartą kreiptis į VFKT. 2020 m. rugsėjo 29 d. nutarime teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas privalo peržiūrėti įstatymo nuostatas dėl kompensacijos skyrimo energetikos bendrovėms bei išmokas įtraukti į atitinkamas šių bendrovių investicines sąnaudas. Nutarime nurodoma, kad ginčijamomis Atominių elektrinių įstatymo nuostatomis neatsižvelgiama į tinkamą ūkio subjektų nuosavybės teisių apsaugą ir pernelyg smarkiai „apkrauna“ juos, todėl toks reglamentavimas pažeidžia konstituciją. Teismas pripažino, kad Vokietijos sprendimas nutraukti branduolinę energijos gamybą yra pagrįstas aplinkosaugos tikslais, tačiau tokio sprendimo įgyvendinimas neturėtų kelti rimtų ekonominių ir socialinių problemų, ypač jei tas sprendimas buvo priimtas staiga ir be tinkamo planavimo⁵⁹. VFKT 2016 m. ir 2020 m. susijusiuose nutarimuose akcentavo, kad ekonominės veiklos ir aplinkos apsaugos pusiausvyrai užtikrinti valstybė turi imtis priemonių, kad branduolinės energetikos nutraukimas neturėtų per didelės neigiamos įtakos ekonomikai ir darbo rinkai.

2. VFKT konstitucinė jurisprudencija, ieškodama pusiausvyros tarp ekonominių ir aplinkosauginių interesų, dažnai taiko atsargumo principą. Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, šis principas pateisina ekonominės veiklos laisvės apribojimą egzistuojant ne tik realiai, bet galimai rizikai pakenkti visuomenės sveikatai ar aplinkai. Tai reiškiasi, kad ekonominės veiklos laisvės apribojimas gali būti pagrįstas ne tik realiai egzistuojančiais, tačiau ir esant potencialiai grėsmėi, kuri gali ir neįvykti. Aplinkos apsaugos srityje, kuriai būdingas didelis faktinis neapibrėžtumas ir dažnas žinių trūkumas, VFKT ir kiti teismai pripažįsta atsargumo principą ir suteikia dažnai plačią prognozavimo teisę valstybės institucijoms (Jarass, Pieroth, 2022). Vienas iš paminėtinų pavyzdžių yra 2010 m. VFKT nagrinėta byla dėl Genų inžinerijos įstatymo nuostatų, įpareigojančių ūkininkus ir sėklų gamintojus teikti tikslią informaciją apie genetiškai modifikuotus augalus valstybės institucijoms ir vartotojams. Ūkininkai ir sėklų gamintojai apskundė šias įstatymo nuostatas VFKT, jų teigimu, įpareigojimas atskleisti informaciją apie genetiškai modifikuotus augalus diskriminuoja juos kitų ūkininkų atžvilgiu ir tokiu būdu pažeidžia jų ekonominę veiklos laisvę. Pareiškėjai nurodė, kad nėra jokių mokslinių įrodymų, pagrindžiančių, kad jų produkcija kelia kokią nors realią grėsmę aplinkai ar vartotojams, todėl nėra suprantama, kodėl jiems yra uždedama papildoma našta kaupti ir teikti informaciją. Šioje byloje VFKT nurodė, kad atsižvelgiant į plačias socialines ir mokslines diskusijas dėl genų inžinerijos panaudojimo galimybių valstybės institucijos turi plačią diskreciją suderinti konstituciškai saugomus interesus: viena, skatinti genų inžinerijos panaudojimo ekonomines galimybes, o kita, vykdyti PĮ 20a straipsnyje nustatytą pareigą saugoti aplinką ir visuomenės sveikatą. Šioje byloje teismas akcentavo, kad atsižvelgiant į tai, jog genų inžinerijos poveikis žmogui ir aplinkai dar nėra galutinai nustatytas, būtina apsaugoti žmones, aplinką ir kitą turtą nuo galimai žalingo genetiškai modifikuotų organizmų poveikio ar kitų pavojų atsiradimo, kartu užtikrinant įvairių žemės ūkio formų vystymą. Įpareigojant ūkio subjektus teikti informaciją institucijoms ir vartotojams apie genetiškai modifikuotus augalus ar sėklas nėra pažeidžiama jų ekonominė veiklos laisvė, o proporcingumo principas užtikrinamas šiais būdais: 1. paliekant valdžios institucijoms ir teismams pakankamai laisvės taikyti atsargumo principą atsižvelgiant į turimą geriausią praktiką

⁵⁸ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 6 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2821/11, Nr. 1 BvR 1456/12, Nr. 1 BvR 321/12.

⁵⁹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1550/19.

individualiu atveju; 2. neuždedant ūkio subjektams „perteklinės“ naštos, bet siekiant tinkamai suderinti prieštarigus interesus, t. y. suteikti vienodas galimybes vystyti tradicinę, ekologinę ir genetiškai modifikuotą augalininkystę, kartu užtikrinant pasirinkimo laisvę gamintojams ir vartotojams. Taigi šioje byloje teismas atsižvelgė į atsargumo principą siekiant apsaugoti aplinką ir visuomenę, tačiau nebuvo pamirštas ir proporcingumo principas⁶⁰. VFKT jurisprudencijoje galime rasti ir kitą pavyzdį, kai ekonominės veiklos laisvės apribojimas buvo pripažintas nepagrįstu, nors šios laisvės apribojimo būtinybė buvo grindžiama atsargumo principu siekiant saugoti aplinką. VFKT, nagrinėdamas įstatyminių reglamentavimą, susijusį su mobiliojo ryšio paslaugų teikimu ir mobiliųjų sistemų skleidžiamos spinduliuotės ribinės vertės nustatymu, nurodė, kad „valstybė neturi pareigos imtis atsargumo priemonių nuo grynai hipotetinių pavojų“ ir reglamentavimas gali būti pripažintas prieštaraujantis PĮ tik tada, kai aiškiai matoma (vok. *erkennbar*), kad toks reglamentavimas visiškai nesaugo žmonių sveikatos ir aplinkos⁶¹. Įstatymų leidėjas turi imtis tinkamų ir veiksmingų materialinių ir procedūrinių apsaugos priemonių po to, kai „kruopščiai nustato faktus ir pagrįstai įvertina situaciją“ (Vosskuhle, 2013, p. 8). Taigi, jei randama pakankamai argumentų, kad „potenciali“ žala aplinkai yra priimtina arba yra galimos mažinančios žalą priemonės, tada ekonominė veiklos laisvė neturi būti ribojama.

3. Atlikta VFKT jurisprudencijos analizė leidžia teigti, kad, siekiant rasti pusiausvyrą, be proporcingumo ir atsargumo principų, labai svarbi yra ir PĮ 20a straipsnyje įtvirtinta konstitucinė pareiga rūpintis ateities kartų interesais. Anot teisės doktrinos, ši pareiga leidžia įteisinti ilgalaikius asmens teisių ir laisvių apribojimus (be kita ko, ekonominės veiklos laisvės), kurie reikalingi sumažinti kylančias grėsmes gyvenimo sąlygoms dabartinės ar būsimos visuomenės nariams. Tačiau svarbu paminėti, kad ateities kartų interesai yra susiję ne tik su teise gyventi švarioje, gyvenimui tinkamoje aplinkoje, tačiau ir su galimybe vystyti ekonominius ir socialinius santykius ateityje. Valdžios institucijos, ūkio subjektai ir visuomenė turi bendradarbiauti siekdami tvaraus ir atsakingo gamtos išteklių naudojimo siekiant užtikrinti ne tik dabartinės, bet ir ateities kartų aplinkos ir ekonominę gerovę. Ekonomikos augimas ir vystymasis neturi „apkrauti“ aplinkos, tačiau turi turėti ilgalaikę perspektyvą, kad ateities kartoms būtų užtikrintas ekonominis klestėjimas (Bickenbach, 2020, p. 168). Vienas iš geriausių VFKT nutarimų pavyzdžių, kuriame teismas bando rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą atsižvelgiant į ateities kartų interesus, yra 2021 m. balandžio 29 d. istorinis teismo nutarimas dėl Klimato kaitos įstatymo nuostatų konstitucingumo⁶². Bylą inicijavo, be kita ko, jaunų asmenų grupė, kurie nurodė, kad Klimato kaitos įstatymo reglamentavimas yra nepakankamas kovojant su klimato kaita, todėl tai pažeidžia jų pagrindines konstitucines teises. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad PĮ 20a straipsnis įpareigoja valstybę siekti klimato neutralumo, o ginčijamas reglamentavimas – iki 2030 m. sumažinti taršą šiltnamio efektą sukeliančiomis dujomis tik 55 proc., palyginti su 1990 m. lygiu – yra „nesuderinamas su ateities kartos pagrindinėmis teisėmis“ ir „negrįžtamai perkelia pagrindinę taršos mažinimo našta į laikotarpį po 2030-ųjų“⁶³. Tokie įstatymų leidėjo planai pažaboti

⁶⁰ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 24 d. nutarimas Nr. 1 BvF 2/05.

⁶¹ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 28 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1676/01.

⁶² Šis VFKT sprendimas yra laikomas istoriniu, kadangi tai vienas iš pirmųjų Europoje sprendimų, kai byloje nacionalinė konstitucinės priežiūros institucija pasisako dėl nepakankamų valstybės veiksmų stabdant klimato kaitą. Paminėtina, kad panašaus pobūdžio bylų, kai pareiškėjai skundžia valstybės institucijų neveikimą stabdant klimato kaitą, Europoje vis daugėja (pavyzdžiui, Norvegijoje, Prancūzijoje, Airijoje, Šveicarijoje) (Urgenda. Global Climate Cases, 2022). Ši tema aktuali ir supranacionaliniams teismams, pavyzdžiui, 2023 m. kovo 29 d. EŽTT Didžioji Kolegija viešajame posėdyje nagrinėjo dvi tokio pobūdžio bylas *Verein Klimaseniorinnen Schweiz ir kt. v. Šveicariją* (pareiškimas Nr. 53600/20), *Carême v. Prancūzija* (pareiškimas Nr. 7189/21) (sprendimo dar nepriimta), o kiti 7 panašūs pareiškimai dar laukia EŽTT verdikto (European Court of Human Rights, 2023).

⁶³ Plačiau: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. BVR 2656/18, 78, 96, 288/20.

išmetamo anglies dioksido kiekį yra nepakankami norint įgyvendinti Paryžiaus susitarimo tikslus ir tai užkrauna „nesąžiningą našta“ ateities kartoms. Tačiau teismas taip pat nurodė, kad pernelyg griežtos ir skubios priemonės, kurios apriboja ekonominę veiklą, gali būti žalingos „ateities“ ekonomikai ir socialinei gerovei (Walter, 2021, p. 808). Teismas pažymėjo, kad klimato kaitos padariniai, tokie kaip kylanti temperatūra, didėjantis jūros lygis, vandens trūkumas ir kiti reiškiniai, gali turėti didelį poveikį ateities kartų asmeninėms, socialinėms ir ekonominėms teisėms. VFKT paskatino atsižvelgti į ateities kartų teises visais jų veiklos aspektais, įskaitant ekonominę veiklą. Tai reiškia, kad valstybės institucijos turi laikytis ilgalaikės ir tvarios plėtros politikos, kad būtų apsaugotos ateities kartų teisės ne tik aplinkosaugos srityje, bet ir ekonominiuose santykiuose.

Išvados

1. Atliktas tyrimas parodė, kad vienos iš pajėgiausių ES ekonomikų ir aukščiausių tvarumo reitingus turinčių valstybių – Vokietijos konstitucinė teisė ieško ir tikrai nelengvai randa pusiausvyrą tarp aplinkosaugos reikalavimų ir ekonominės veiklos laisvės. Dar 1958 m. Vokietijos Konstitucinio Teismo suformuota ekonominės veiklos laisvės trijų lygių teorija saugo konstitucinius ekonominės veiklos laisvės pagrindus, tačiau aplinkos apsaugos garantai, pirmiausiai atsiradę konstitucinėje jurisprudencijoje, o vėliau tiesiogiai inkorporuoti į Pagrindinį įstatymą, įtvirtino plačią valstybės institucijų diskreciją „žaliajai“ politikai.
2. Vadovaujantis atlikta Vokietijos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analize, teigtina, kad, siekdamas rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos principo pusiausvyrą, VFKT dažniausiai taiko nacionalinės ir tarptautinės teisės pripažintą proporcingumo principą, kuris reikalauja vienodai vertinti konstitucinius interesus, o dominuojant aplinkos apsaugos interesui įpareigoja „gerbti pagrindinę ekonominės ir socialinės politikos formavimo laisvę“, numatant kompensaciją už numatytus ūkio subjektų praradimus.
3. Pagrindiniame įstatyme minima pareiga atsižvelgti į ateities kartų interesus iš pirmo žvilgsnio skatina valstybės institucijas imtis priemonių „suvaldyti“ ekonomiką siekiant išsaugoti biologinę įvairovę, kraštovaizdį, išteklius, tačiau vykdant šią valstybės pareigą turi būti atsižvelgta ir į būsimą ekonominę klestėjimą, todėl šiuo metu visiškai uždraudus tam tikras ekonomines veiklas gali būti padaryta negrįžtama žala ateities kartų ekonominei gerovei.
4. Vokietijos teisės suformuotas ir konstitucinės jurisprudencijos išvystytas atsargumo principas pateisina ekonominės veiklos laisvės apribojimą esant ne tik realiai, bet ir galimai rizikai pakenkti visuomenės sveikatai ir aplinkai. Aplinkos apsaugos srityje, ypač klimato kaitos akivaizdoje, yra būdingas didelis faktinis neapibrėžtumas ir žinių trūkumas, kas lemia, kad VFKT suteikia valstybės institucijoms gan plačią rizikos prognozavimo teisę bei pagrindą riboti ekonominę veiklos laisvę. Atsargumo principas labiau skirtas ekonominei laisvei apriboti, nes pakanka tik potencialios grėsmės aplinkai, kad būtų pateisinamas ekonominės veiklos ribojimas. Tokia situacija lemia, kad proporcingumo testo taikymas tokiais atvejais vargu ar gali būti daugiau nei apytikslis.

Literatūra

Teisės aktai

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bundestag.de/grundgesetz> [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.].

Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). *OL C 202*.

Specialioji literatūra

- Beckman, M. *et al.* (2022). *Umweltrecht, Werkstand: 99* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata/komm/LaRoKoUmWR_99/GG/cont/LaRoKoUmWR.GG.a20a.htm [žiūrėta 2023 m. kovo 19 d.].
- Berkemann, J. (2021). Freiheitschancen über die Generationen“ (Art. 20a GG) – Intertemporaler Klimaschutz im Paradigmenwechsel. *DÖV*, 701–715.
- Bickenbach, Ch. (2020). Subjektiv-öffentliches Recht auf Klimaschutz? Die Erderwärmung vor den Gerichten. *Juristische Zeitung*, 168–177.
- Buser, A. (2020). Ein Grundrecht auf Klimaschutz? Möglichkeiten und Grenzen grundrechtlicher Klimaklagen in Deutschland. *DVBl*, 1389–1396.
- Calliess, Ch. (2001). *Rechtsstaat und Umweltstaat*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Calliess, Ch. (2021). Das „Klimaurteil“ des Bundesverfassungsgerichts: „Versubjektivierung“ des Art. 20a GG?. *ZUR*, 355–357.
- Di Fabio, U. (1997). Voraussetzungen und Grenzen des umweltrechtlichen Vorsorgeprinzips. In: Kley, M. *et al.* (eds.) (1997). *Festschrift für Wolfgang Ritter*. Verlag Dr. Otto Schmidt, 807–814.
- Dreier, H. (2022). *Grundgesetz Kommentar: GG. 3. Auflage, Band 1 2022*, Mohr Siebeck [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fkomm%2Fdreierkogg_3_band3%2Fcont%2Fdreierkogg.3.inhaltsverzeichnis.htm&pos=3&lasthit=True [žiūrėta 2023 m. kovo 22 d.].
- Durner, W. (2021). Umweltverfassungsrecht. In: Herdegen, M. *et al.* (2021) *Handbuch des Verfassungsrechts. Auflage 1*. München: C. H. Beck, 1623–1667.
- Ekardt, F. (2021). *Theorie der Nachhaltigkeit, 4. Auflage*. Baden-Baden.
- Epiney, A. (2013). *Umweltrecht in der Europäischen Union, 3. Aufl.* Basel: Helbing Lichtenhahn Verlag.
- Epping, V., Hillgruber, Ch. (2014). *GG Kommentar. Edition 21*. München: Verlag C. H. Beck.
- Frenz, W. (2021). Freiheitsbedingter Klimaschutz für die junge Generation: *DVBl.*, 808–819.
- Gassner, E. (2014). Zur Maßstabsqualität des Art. 20a GG. *NVwZ*, 1140–1142.
- Gassner, E. (2014). Zum Vollzug des Art. 20a GG. *NuR*, 482–486.
- Gross, T. (2011). Die Bedeutung des Umweltstaatsprinzips für die Nutzung erneuerbarer Energien. *NVwZ*, 129–133.
- Heselhaus, S. (2018). Verfassungsrechtliche Grundlagen des Umweltschutzes. In: Reh binder, E.; Schink, A. (eds.) (2018). *Grundzüge des Umweltrechts, 5. Auflage*, Berlin.
- Jarass, H., Pieroth, B. (2022). *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 17. Auflage*. 2022 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fkomm%2Fjarasspierohtkogg_17%2Fgg%2Fcont%2Fjarasspierohtkogg.gg.a20a.htm [žiūrėta 2023 m. kovo 17 d.].
- Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2015). Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė*, 96, 162–186. <https://doi.org/10.15388/Teise.2015.96.8763>
- Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2017). *Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir hyginamosios įžvalgos*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2019). Asmens teisė į sveiką ir švarią aplinką v. asmens ūkinės veiklos laisvė. Iš: Suda vičius, B. (2019). *Teisės viršenybės link*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 121–141.
- Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2022). The impact of the Covid-19 pandemic on economic freedom in Lithuania. *Przegląd prawa konstytucyjnego*, 2(66), p. 353–363.
- Kahl, W., Gärditz, W. (2021). *Umweltrecht, 12. Auflage*, München [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/Dokument?VPath=bibdata%2Fkomm%2Fkahlgaerditzlbumwr_12%2Fcont%2Fkahlgae rditzlbumwr.htm&readable=Parallelfundstellen&IsSearchRequest=True&HLWords=on&JumpType=SingleHitJump&JumpWords [žiūrėta 2023 m. kovo 17 d.].
- Kegge, R., Drahmman, A. (2020). The Programmatic Approach: Finding the Right Balance between the Precautionary Principle and the Right to Conduct a Business. *Journal for European Environmental & Planning Law*, 17, 76–98.
- Kingreen, T., Poscher, R. (2022). *Grundrechte. Staatsrecht II*. C.F. Müller.
- Kluth, W. *et al.* (2021). *Umweltrecht*. Berlin: Springer Spectrum.
- Kūris, E. (2005). Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*, 64(56), 56–73.
- Lastauskienė, G. (2013). Ekonominiai argumentai teisėje: jų vieta ir ribos. *Teisė*, 89, 20–36. <https://doi.org/10.15388/Teise.2013.0.1920>

- Manssen, G. (2021). Berufsfreiheit, Arbeitszwang, Zwangsarbeit (Art. 12 GG). In: Sachs, M. *Staatsrecht II. 18. Auflage* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ebibliothek-beck-de.proxy.ub.uni-frankfurt.de/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FManHdbStaatsR_18%2Fcont%2FManHdbStaatsR%2Eglsect26%2Ehtm [žiūrėta 2023 m. kovo 13 d.].
- Maunz, F. et al. (2020). *Grundgesetz Kommentar, Band. 2*. München: C. H. Beck. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata/komm/MaunzDuerigKoGG_62/cont/MaunzDuerigKoGG%2Ehtm [žiūrėta 2023 m. vasario 2 d.].
- Moczko, D. M. (2020). Klimaneutrales Europa bis 2050 – European Green Deal und die Fernwärme. *InfrastrukturRecht*, 8, 194–204.
- Murswiek, D. (2000). Umweltrecht und Grundgesetz. *Die Verwaltung* 33, 241–283.
- Scholz, R. (2022). GG Art. 12. In: Dürig, G., Herzog, R., Scholz, R. (2022). *Grundgesetz-Kommentar. Werkstand: 99*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata/komm/MaunzDuerigKoGG_99/GG/cont/MaunzDuerigKoGG.GG.a12.glvII.g14.htm [žiūrėta 2023 m. kovo 2 d.].
- Širinskienė, A. (2008). Atsargumo principo taikymo teisinės prielaidos aplinkos ir žmogaus sveikatos apsaugos srityse. *Jurisprudencija*, 114(12), 18–26.
- Vasarienė, D., Jakulevičienė, L. (2021). Freedom to conduct business during the COVID-19 pandemic. *Tilburg Law Review*, 26(1), p. 16–29. <https://doi.org/10.5334/tlir.246>
- Vosskuhle, A. (2013). Umweltschutz und Grundgesetz. *NVwZ*, 1–8.
- Wissmann, H. (2021). Grundrechte in der Wirtschafts- und Arbeitsordnung. In: M. Herdegen, M. et al. (2021). *Handbuch des Verfassungsrechts. Auflage 1*, C. H. Beck, p. 1623–1667.
- Wolf, R. (1997). Gehalt und Perspektiven des Art. 20a GG. *KritV* 80, 280–305.
- Ziekow, J. (2013). *Öffentliches Wirtschaftsrecht*. München: Verlag C. H. Beck.
- Žilinskienė, L., Žilinskas, T. (2020). Žiedinės ekonomikos ir atliekų teisinio reguliavimo koreliacijos probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 27(1), 95–112.

Teismų sprendimai

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

Austrijos Respublika prieš Europos Komisiją, (ESTT). Nr. C-594/18 P, (2020-09-22).

Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencija

- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1957 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. 1 BvL 4/54.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1958 m. lapkričio 6 d. nutarimas Nr. 1 BvR 596/56.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1961 m. liepos 17 d. nutarimas Nr. 1 BvL 44/5513.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1961 m. lapkričio 29 d. nutarimas Nr. 1 BvR 760/57.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1962 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 1 BvR 198/57.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1967 m. balandžio 4 d. nutarimas Nr. 1 BvR 126/65.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1972 m. gegužės 9 d. nutarimas Nr. 1 BvR 518/62 ir 308/64.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1978 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. 2 BvL 8/77.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1979 m. kovo 1 d. nutarimas Nr. 1 BvR 532, 533/77, 419/78 ir BvL 21/78.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1979 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 1 BvR 385/77.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1980 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 1 BvR 697/77.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1984 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1494/78.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1988 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 2 BvR 287/87.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1992 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1531/90.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 22 d. nutarimas Nr. 1 BvR 744/88, 1 BvR 60/89, 1 BvR 1519/91.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1997 m. gruodžio 16 d. nutarimas Nr. 2 BvR 1876/91, 1083, 2188, 22000/92, 2624/94.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 19 d. nutarimas Nr. 1 BvR 539/96. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1 BvR 302/96.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2001 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. 1 BvR 491/96.
- Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 28 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1676/01.

Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2003 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1972/00, 70/01.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 16 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1778/01.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2087/03, 1 BvR 2111/03.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1054/01.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 1 BvF 1/05.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 3 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2186/06).
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 2 BvR 1095/05.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 11 d. nutarimas Nr. 1 BvR 3262/07, 402, 906/08.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2008 m. liepos 30 d. nutarimas Nr. 1 BvR 3262/07, 1 BvR 402/08, 1 BvR 906/08.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2011/07, 1 BvR 2959/07.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 1 BvF 2/05.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 24 d. nutarimas Nr. 1 BvF 2/05.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2012 m. liepos 16 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2983/10.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 6 d. nutarimas Nr. 1 BvR 2821/11, 1 BvR 1456/12, 1 BvR 321/12.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 1 BvR 1550/19.
 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. BVR 2656/18, 78, 96, 288/20.

Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 17/02-24/02-06/03-22/04.
 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. KT8-N1/2023.

Kiti šaltiniai

BNS. *Vokietijai dėl energetikos krizės gali tekti atidėti atominių elektrinių uždarymą*, 2022 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bns.lt/topic/1912/news/66794161/>

European Court to Human Rights. *Grand Chamber hearing on consequences of global warming on living conditions and health*. Press release 2023 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/S_Climate_change_ENG.pdf [žiūrėta 2023 m. gegužės 1 d.].

European Commission. *The European Green Deal sets out how to make Europe the first climate-neutral continent by 2050, boosting the economy, improving people's health and quality of life, caring for nature, and leaving no one behind* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691 [žiūrėta 2023 m. vasario 1 d.].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Konstitucinio Teismo teisėjai tarptautinėje konferencijoje diskutavo apie klimato kaitą ir konstitucinių teismų galimybę prisidėti prie jos mažinimo*. [interaktyvus] (2023-05-05). Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/konstitucinio-teismo-teisejai-tarptautineje-konferencijoje-diskusavo-apie-klimato-kaita-ir-konstituciniu-teismu-galimybę-prisidėti-prie-jos-mazinimo/2148> [žiūrėta 2023 m. gegužės 9 d.].

Urgenda. *Global climate cases. 2022* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.urgenda.nl/en/themas/climate-case/global-climate-litigation/germany> [žiūrėta 2023 m. gegužės 1 d.].

The Search for a Balance between the Principles of Freedom of Economic Activity and Environmental Protection in German Constitutional Law

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
 (Vilnius University)

S u m m a r y

This article analyses how the Federal Republic of Germany, one of the largest and most advanced economies in the European Union, achieves a balance between the freedom of economic activity and environmental protection requirements. In the Basic Law of the Federal Republic of Germany, which entered into force in 1949, the principles of environmental protection and economic freedom were not considered to be topical or priority issues, and therefore these values were not explicitly enshrined in this document. However, the demands of industrial society in the context of climate change mean that the provisions of the Basic Law, and the Constitutional Court of the Federal Republic of Germany (hereinafter, *BVerfG*) which interprets them, have adapted to the challenges of mod-

ern life and are attempting to find answers to the pressing questions facing modern society. The aim of this study is to examine the constitutional foundations of the principle of freedom of economic activity and the principle of protection of the environment as enshrined in the Basic Law and to highlight the work of the BVerfG in striking a balance between these two constitutional values. The analysis of the extensive case law of the BVerfG and the German legal doctrine has shown that striking a balance between the two constitutional values under analysis is not easy, even for a country with extensive constitutional jurisprudence. A few key criteria can be identified in this type of constitutional justice case, namely, the principle of proportionality and precaution, and the safeguarding of the interests of future generations, not only in terms of preserving a clean environment but also in terms of their future economic well-being.

Ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos principo pusiausvyros paieškos Vokietijos konstitucinėje teisėje

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje analizuojama, kaip viena iš didžiausių ir pažangiausių ekonomikų Europos Sąjungoje – Vokietijos Federacinė Respublika – randa ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos reikalavimų pusiausvyrą. 1949 m. įsigaliojusiam Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniame įstatyme aplinkos apsaugos principas ir ekonominė veiklos laisvė nebuvo laikomi aktualiais ar prioritetiniais klausimais, todėl šios vertybės nebuvo tiesiogiai įtvirtintos šiame dokumente. Tačiau pramoninės visuomenės poreikiai ir klimato kaita lėmė, kad Pagrindinio įstatymo nuostatos ir jas aiškinantis Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – VFKT) prisiderino prie šiuolaikinių gyvenimo iššūkių ir bando rasti atsakymus į šiuolaikinei visuomenei kylančius opius klausimus. Šio tyrimo tikslas – ištirti Pagrindiniame įstatyme įtvirtintus ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos principo konstitucinius pagrindus bei atskleisti VFKT įdirbį ieškant šių dviejų konstitucinių vertybių pusiausvyros. Atlikta gausios VFKT jurisprudencijos ir Vokietijos teisės doktrinos analizė parodė, kad rasti analizuojamų dviejų konstitucinių vertybių pusiausvyrą nėra lengva net ir gausią konstitucinę jurisprudenciją turinčiai valstybei. Galima išskirti kelis svarbiausius kriterijus, taikomus tokio tipo konstitucinės justicijos bylose, t. y. proporcingumo ir atsargumo principas, ateities kartų interesų užtikrinimas ne tik siekiant išsaugoti švarią aplinką, bet ir jų ekonominę gerovę ateityje.

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė – teisės mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros docentė. Svarbiausi moksliniai interesai ir tyrimų sritys – konstitucinė teisė, žmogaus teisės ir laisvės, viešoji ūkinė teisė, aplinkos apsauga.

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė is a PhD and an assistant professor at the Faculty of Law at Vilnius University. Her main research interests and areas of research include constitutional law, human rights and freedoms, public economic law, and environmental protection.